

Polla, Belo

Košicko-krasnianska rotunda

Archaeologia historica. 1984, vol. 9, iss. [1], pp. 181-185

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139499>

Access Date: 18. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

D.

Sakrální stavby

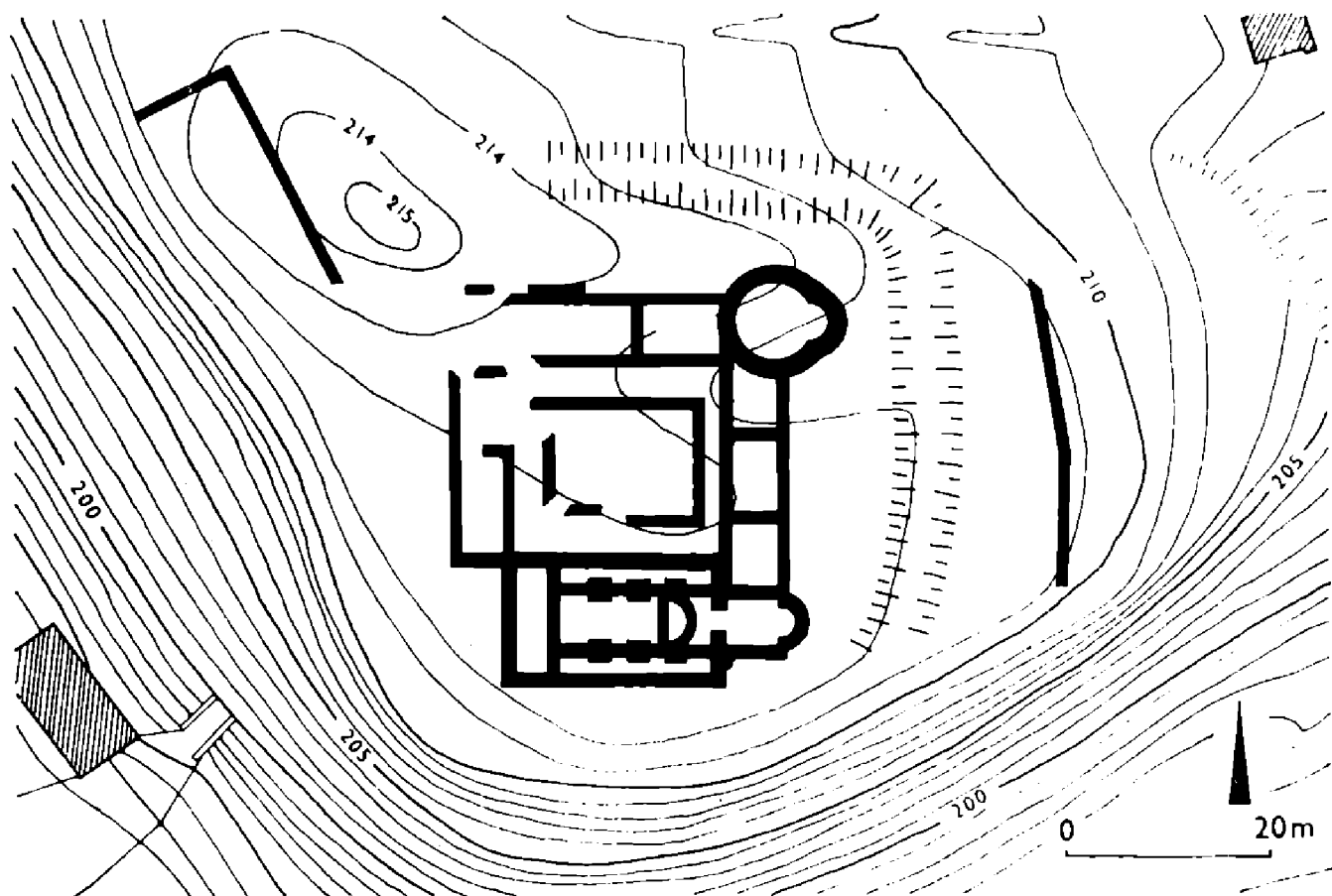
Košicko-krasnianska rotunda

BELO POLLA

Košicko-krasnianska rotunda (v ďalšom krasnianska) zistená na historicko-archeologickom výskume zaniknutého stredovekého benediktínskeho kláštora na lokalite Breh (obr. 1) v katastri Košice-Krásna nad Hornádom bola situovaná do severovýchodného nárožia celého kláštorného stavebného komplexu. Objavili sme ju vo výskumnej sezóne 1976 ako architektonický útvar, ktorý uzatvára vlastný kláštorný komplex. Objavené zvyšky centrálnej stavby – rotundy – nachádzali sa takmer v geometrickom strede bádanej polohy. V tom čase krasnianska rotunda patrila k najvýchodnejšie vysunutým sakrálnym stavbám tohto typu u nás. Východnejšie poznáme iba rotundu v Horjanoch na Zakarpatskej Ukrajine. Zvyšky rotundy v Michalovciach sa odkryli až o rok neskoršie, r. 1977. Určité indície boli tu zistené už r. 1951. V uvedenom roku totižto robotníci pri kopaní odpadového kanála medzi r. k. kostolom a kaštieľom narazili na stopy „najstaršej archi-

Obr. 1. Košice-Krásna: Pohľad na lokalitu z juhu.

Obr. 2. Košice-Krásna: Situačný plán. Kresba K. Fűrýová.

tektúry“, o ktorej J. Vízdal uvažoval už ako o možnej románskej sakrálnej stavbe – rotunde.¹

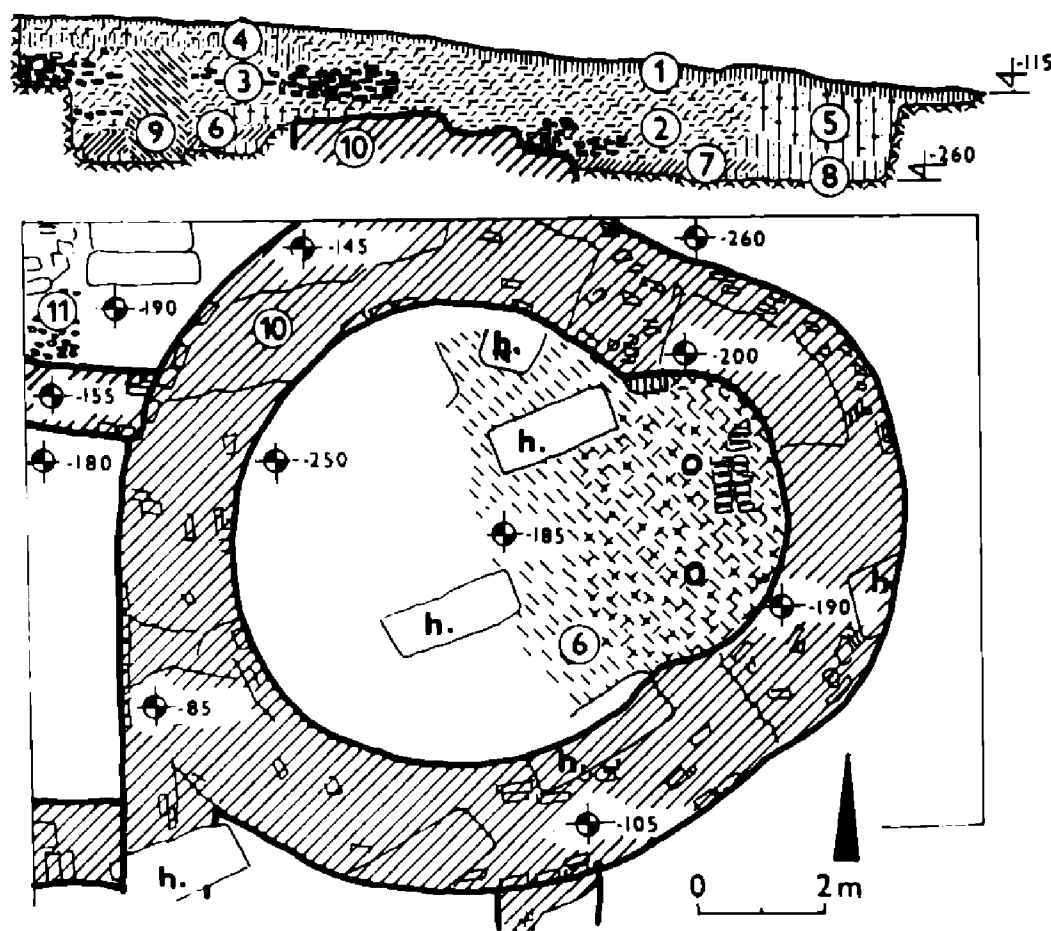
Krasnianska centrálna stavba patrí medzi sakrálne stavby, ktoré sa vyskytujú v našom geografickom prostredí (myslím na celé územie ČSSR) od 9. storočia počnúc a prežívajú do 13. storočia.² Už na začiatku opisu archeologických zvyškov rotundy treba zdôrazniť, že rotunda v Krásnej má samostatné a jedinečné postavenie, lebo bola zakomponovaná do kláštorného komplexu (obr. 2). Nestála samostatne ako prevážna väčšina ostatných známych rotund v strednej Európe.³ Nebola solitérnou stavbou ako takmer všetky doteraz známe rotundy v ČSSR. Zo známych centrálnych stavieb mimo nášho územia možno vari uvažovať ako o nesolitérnych stavbách o štvorlístkovej centrále (zasvätenej P. Márii) na Waweli v Krakove i keď pôdorysne sa úplne odlišuje od krasnianskej stavby ako aj o tetrakonchálnej centrálnej stavbe iba čiastočne odkrytej A. Žakim. Prvá spomenutá stavba je podľa K. Žurkowskej spojená iba so schodišťovou vežou, ktorú Žaki považuje za hrobku a ktorú dotoval do 11. storočia.⁴ Výstavbu druhej stavby Žaki datuje do druhej polovice 10. a zánik do 12. storočia.⁵

V úvode sme poukázali na jedinečnosť krasnianskej rotundy zakomponovanej do kláštorného komplexu. Svojím pôdorysom sa zaradzuje medzi tzv. centrálné stavby charakteristické pre románsku architektúru v strednej Európe. Otázka rotund (datovanie, pôdorysné členenie, stavebný materiál a pod.) je stále živá a diskutovaná. Archeologické výskumy posledných tridsiatych rokov totižto uvedené otázky opäť nastolili. Na ich základe viacerí odborníci pokúšajú sa na ne odpovedať. U nás otázka datovania, otázka stavebného materiálu, ale i otázka pôdorysného členenia centrálnych stavieb vyvstala menovite po archeologických výskumoch v Mikulčiciach a v Starom Meste, ktoré sú jednoznačne datované ako architektonické pamiatky veľkomoravské, a teda predrománske.⁶ Zo stavieb na uvede-

ných lokalitách treba k nim počítať rotundu s polkruhovou apsidou v Starom Meste,⁷ ako i tri centrálné stavby v Mikulčiciach, a to rotundu s dvoma apsidami (kostol č. 6), rotundu so štyrmi apsidami (kostol č. 9) ako i rotundu so segmentovou apsidou (kostol č. 7), ktoré síce vykazujú rozdielne pôdorysy, ale patria medzi centrálné stavby.⁸ Do obdobia veľkomoravského v Čechách okrem iných centrálnych stavieb patrí nesporné rotunda sv. Klimenta v Levém Hradci, ktorú na archeologickom výskume objavil I. Borkovský a ktorú shodne s ním M. Šolle považuje za torzo Bořivojovej stavby.⁹ Do tohto obdobia, resp. na prelom 9.–10. storočia, a teda do obdobia vlády Svyatopluka (889–915) sa už všeobecne kladie i výstavba rotundy v Budči (okr. Kladno), ktorá podľa A. Merhautovej symbolickým významom i stavebnou technikou nadväzovala na levohradockú rotundu a ktorá vlastne predĺžila „trváni veľkomoravské tradície“.¹⁰ I keď prevážnu väčšinu centrálnych stavieb v Čechách a na Morave Merhautová datuje do 11.–13. storočia, z ktorých veľká časť bola súčasťou panských dvorcov a ktorých pôdorysy (či ešte stojacich, alebo zistených archeologickými výskumami) ukazujú, že ich výstavba bola pod vplyvom juhoeurópskej architektúry sprostredkovanou pravdepodobne Veľkou Moravou.¹¹

Z moravských rotúnd, okrem už spomenutých veľkomoravských, treba spomenúť aspoň rotundu v Znojme (s patrocíniom P. Márie) časove spadajúcu do 11. storočia (ale pred r. 1037) a rotundu taktiež s mariánskym patrocíniom v Brne z konca 12. storočia, ktorej zvyšky sa len nedávno odkryli.¹²

Na základe dôkladného štúdia A. Merhautová a D. Třeštík dochádzajú k záveru, že značný počet zistených centrálnych stavieb v Čechách a na Morave ukazuje, že tento architektonický prvok, tj. centrálné sakrálne stavby boli zaužívané.

Obr. 3. Košice-Krásna: Plán rotundy s profilom. 1 – mačtinovitá vrstva, 2 – hrubá deštrukcia, 3 – tehlové úlomky, 4 – žltý íl, 5 – íl prelešaný suťou, 6 – vrstva maltoviny 7 – čierna zem, 8 – ílovité podložie, 9 – novoveký zásah, 10 – základové murivo, 11 – vrstva štrku, h – hrobové jamy. Kresba: K. Fűrývová.

Podľa spomenutých bádateľov v Čechách treba považovať rotundy za špecifické, ktoré symbolizovali cirkevnú i svetskú moc.¹³

Doteraz známe rotundy na Slovensku, v Maďarsku, v Poľsku i na Zakarpatskej Ukrajine nie sú tak jednoznačne datované. Veľká časť bádateľov ich radí k románskej architektúre. Posledne na tento problém poukázala K. Fűryová v svojej štúdii: K začiatkom stredovekého staviteľstva na Slovensku vo svetle archeologických výskumov a konštatuje, že rotundy sú síce vo veľkej väčšine románske, ale že treba v nich vidieť doznievanie starších domácich tradícií, ktoré sa utvárali na území veľkomoravského štátu.¹⁴ Pri svojich záveroch vychádzala predovšetkým z objavenia veľkomoravskej rotundy na veľkomoravskom panskom dvorci v Ducovom (miestna časť Moravian nad Váhom, okr. Trnava). V počiatočnom štádiu výskumu A. Ruttkay datoval ducovskú rotundu síce do 11. storočia¹⁵ a toto jeho datovanie prevzali i niektorí maďarskí bádatelia, menovite V. Gervers-Molnárová a K. Kozák,¹⁶ ďalšia etapa výskumu v Ducovom však ukázala, že rotunda i pri nej nachádzajúci sa veľmožský dvorec musia sa časovo posunúť do obdobia veľkomoravského menovite na základe nálezov najstarších hrobov patriacich k rotunde. Na ich základe A. Ruttkay datuje vznik rotundy a výstavbu dvorca do polovice 9. storočia. Ich zánik kladie až do 15. storočia, lebo okrem iného i hroby príbahlého cintorína sú datované do tohto storočia.¹⁷

Podľa A. Ruttkaya výsledky archeologického výskumu jednoznačne potvrdili uvedené datovanie a preto v tom smysle treba opraviť i datovanie V. Gevers-Molnárovej a K. Kozáka.¹⁸

Nateraz ostáva nezodpovedanou otázka datovania centrálnej stavby objavenej v rokoch 1970–1980 T. Nešporovou na Trenčianskom hrade.¹⁹ Mnohí zainteresovaní bádatelia sa zhodli v tom, že pri centrálnej stavbe na Trenčianskom hrade sú zreteľné a vystopovateľné dve fázy vo výstavbe a že je ona najstaršou zistenou kamennou architektúrou na Trenčianskom hrade. Celkový pôdorys rotundy sa odlišuje od doteraz známych centrálnych stavieb na našom území. Na vonkajšej strane rotunda vytvára kružnicu, ale v jej vnútri sa nachádza štvorapsidový priestor. Jednotlivé apsidy sú ukončené stĺpmi kruhového profilu na podstavcoch. Stĺpy mohli patriť k nosnej konštrukcii pre klenbu, resp. pre víťazný oblúk a zemepánsku emporu. Bádatelia sa však neshodujú v jej datovaní. Pokusili sa o to viacerí. Vedúca výskumu pripúšťa síce možnosť, že „môže ísť ešte o veľkomoravskú architektúru, kde mala svoje korene forma centrálnych kostolíkov“.²⁰ Túto svoju domnienku dokladá i tým, že rotunda neporušuje hroby prikostolného cintorína datovaného do 11. storočia.²¹ V. Jankovič na základe historických prameňov došiel k názoru, že staršiu fázu trenčianskej rotundy možno posunúť do veľkomoravského obdobia a dáva ju do súvisu s výstavbou rotundy v Ducovom.²² Vychádza však z údajov v listine, o ktorej J. Kútnik zistil, že sa nevzťahuje na lokalitu Trenčianskeho hradu, ale na lokalitu ležiacu v obvode Trenčína, do doliny Hrachová, v chotári dnešnej Opatovej nad Váhom.²³ Preto otázka datovania trenčianskej rotundy ostáva nateraz ešte otvorenou a len prípadný ďalší výskum môže spresniť jej datovanie.

Po niekoľkoročnom výskume v Nitrianskej Blatnici, okr. Topolčany A. Ruttkay pripúšťa možnosť, že nitriansko-blatnická rotunda zasvätená sv. Jurajovi vznikla už pred 11. storočím a že uvedený kostol (jeho najstaršiu fázu) možno považovať za ďalšiu veľkomoravskú architektonickú pamiatku na Slovensku.²⁴

Zatiaľ bádatelia nezhodli sa na datovaní novoobjavenej už spomenutej rotundy v Michalovciach. Vedúci výskumu J. Vízdal ju považuje za pamiatku veľkomoravskú i keď na to nemá jasný a presvedčivý dôkaz. Iní bádatelia ju považujú za rotundu mladšiu a preto jej datovanie ešte iba čaká na svoje definitívne datovanie.²⁵

Obr. 4. Košice-Krásna: Pohľad na odkryv muriva rotundy.

Obr. 5. Košice-Krásna: Pohľad na odkrýtu rotundu zo západu. Foto: M. Melicherčík.